

UKRAYNA'NIN DEĞİŞEN ORTADOĞU POLİTİKASI

KYRYLL STURMAK

Yüksek Lisans ESOĞÜ

“

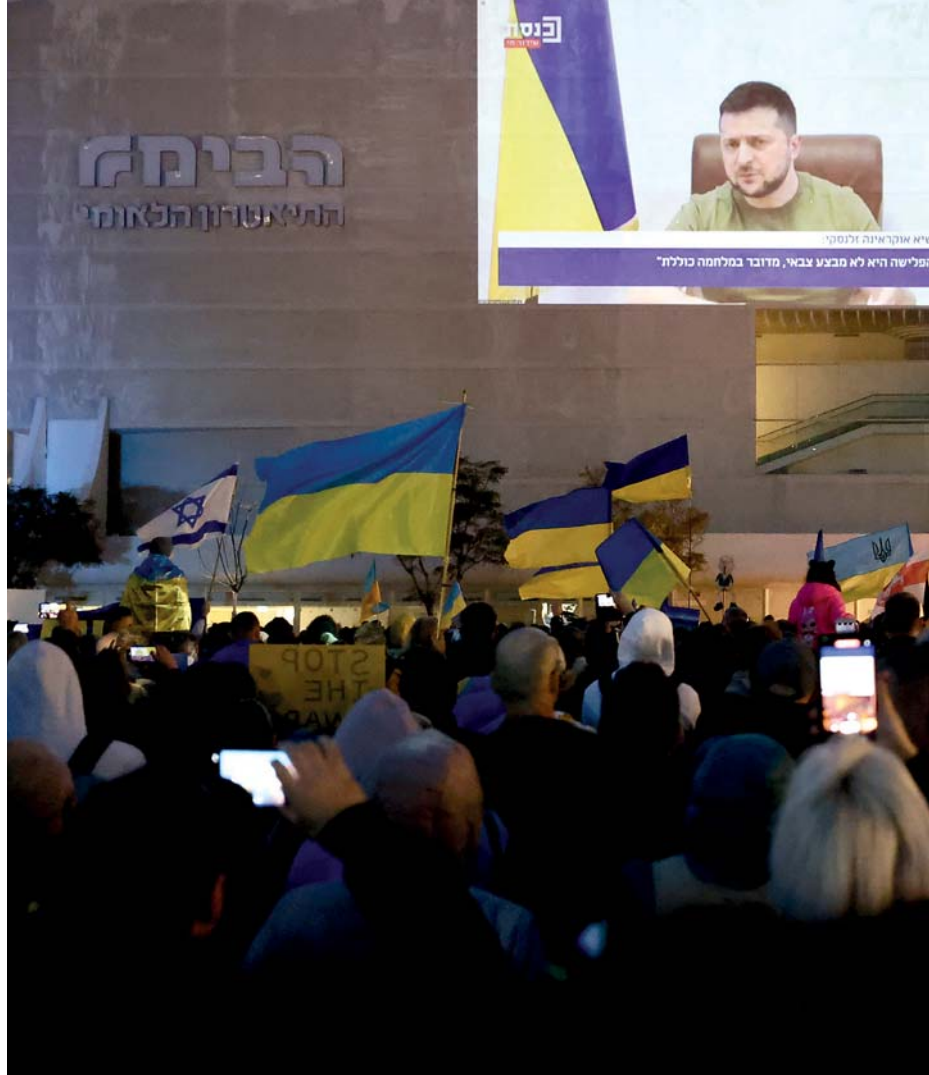
1993 yılında Ortadoğu'nun neredeyse tüm ülkeleriyle diplomatik ilişkiler kurmasına rağmen, Ukrayna'nın bu bölgedeki siyasi önceliklerini belirlemesi için daha fazla zamana ihtiyacı vardı. En başından beri karşılıklı ilişkileri dinamik bir şekilde gelişen İsrail ve Türkiye dışında, Ukrayna'nın Ortadoğu bölgesine yönelimi kısmen yakın tarihte olmuştur.

”

Yazının başlangıcında iki önemli detay üzerinde durmakta fayda var: Ukrayna'nın tasavvurundaki Ortadoğu nedir ve arasındaki ilişkiler nasıl ortaya çıkmıştır? İlk olarak, geleneksel Ukrayna jeopolitik tahayyülünde Ortadoğu kavramı; Basra Körfezi'nde bulunan monarşiler, Mağrip ve Maşrik, İsrail, İran, Türkiye, hatta bazen Afganistan ve Kafkasya gibi milletler dâhil tüm Arap ülkelerini kapsamaktadır. Bu yazıda ise İran'ın yanı sıra, yalnızca Arapların çoğunlukta yaşadığı coğrafya ile olan ilişkiler analiz edilecek; Türkiye ve İsrail, ortak bölgesel jeopolitik

eğilimin bir istisnası olarak ayrı kapsamlı bir analiz gerektirecektir. İkincisi, Ukrayna devletinin dış politikasının öncelikleri, bağımsızlığının ilan öncesi kabul edilen Devlet Egemenliği Bildirgesi'nde (1990) ve Verhovna Rada diye

adla bilinen Ukrayna Parlamentosunun hazırladığı Dış Politikanın Ana Yönleri Kararı'nda (1993) ilk kez belirlenmiştir. Bu iki belgeye göre, trans-Avrupa işlerinin yanı sıra komşu ülkelerle ilişkiler, eski Sovyet cumhuriyetleriyle ve Bir-

leşmiş Milletler (BM) başta olmak üzere uluslararası kuruluşlarla iş birliği, ülkenin dış politikasının öncelikli yönü hâline gelmiştir. Son sıra ise Asya, Afrika, Latin Amerika ve Pasifik ülkeleri ile stratejik ilişkilere dayalıydı. Çoğunlukla bu yön, coğrafi bakımdan Ukrayna'dan uzakta yer alan, dünyanın farklı politika ve geçmişlere sahip olan ülkeleri bir araya getirmiştir. Dolayısıyla Ukrayna bağımsızlığının 32 yılı boyunca bu ilişkilerde belirli bir evrim izlemek mümkündür.

ORTADOĞU POLİTİKASININ DOĞUŞU

Nitekim, 1993 yılında Ortadoğu'nun neredeyse tüm ülkeleriyle diplomatik ilişkiler kurmasına rağmen, Ukrayna'nın bu bölgedeki siyasi önceliklerini belirlemesi için daha fazla zamana ihtiyacı vardı. En başından beri karşılıklı ilişkileri dinamik bir şekilde gelişen İsrail ve Türkiye dışında, Ukrayna'nın Ortadoğu bölgesine yönelimi kısmen yakın tarihte olmuştur. 1990'larda devletin katıldığı önde gelen alanlar arasında bölgesel so-

runlarda tarafsızlığı korumasıyla birlikte Arap-İsrail çatışmasının çözülmesi ve Birleşmiş Milletler (BM) Irak Barış Koruma Misyonuna katılımıydı. Bu noktada Ukrayna'nın; yüzyıllar boyunca çok sayıda Yahudi ve Ermeni topluluğunun yaşadığı, Osmanlı halklarının temsilcilerinin 19. yüzyıldan itibaren yerleştiği poli-etnisiteli ve çok dinli doğasını vurgulamakta fayda vardır. Sovyet döneminde ülkeye geniş Arap toplulukları göç etmeye başlamış, Afganistan savaşı sırasında Ortadoğu göçlerinin sayısı önemli ölçüde artmış ve son zamanlarda çok sayıda Suriyeli mülteci Ukrayna'ya yönelmiştir. Yine de bu durum, Ortadoğulu azınlıkların, devletin siyasi yaşamına her zaman aktif katılımını göstermez; çoğu zaman Ukrayna, arzu ettikleri başka bir daimi ikametgâh yolunda "geçiş bölgesi" görevini görmektedir.

Ukrayna'da oturan Ortadoğu halkları için ana birleştirici faktörler din ve dildir. Böylece Ukraynalı Arap, Fars, Türk ve Afgan nüfusunun ciddi bir kısmı Müslüman olmakta ancak bu din, tüm yerel mezheplerin %5'inden azı oluşturmaktadır. Aynı zamanda İslam mensupları, ülke çapında kendi topluluklarını oluşturup cami ve eğitim merkezleri inşa ederek siyasi partilerde birleşebilirler. Bunların en meşhuru, karışık bir üne sahip ve hatta dünyanın birçok ülkesinde yasaklanmış olan Hizb ut-Tahrir'dir. Onun faaliyeti, Ukrayna topraklarında yasal olarak legal ama yaygınlık açısından popüler değildir. Dilden bahsederken Arapça, Ukrayna üniversitelerinde en yaygın eğitim dillerinden biridir; öğrenimi tüm büyük şehirlerde

mevcuttur ve birçok Ukraynalı, onu ikinci yabancı dil olarak görmektedir. Bununla birlikte, devletin siyasi gidişatı üzerinde en büyük etkisi olanlar, hâlâ Odesa'nın en zengin iş adamı ve geliştirici statüsünü elinde tutan etnik Suriyeli Adnan Kivan gibi büyük sermaye sahipleridir. Bundan Ukrayna-Ortadoğu ilişkilerine ekonomik saiklerin hâkim olduğunu varsaymak mantıklıdır. Durum gerçekten uzun bir süre o seviyede kalmaktaydı. Örneğin, 1990'larda Ukrayna ve Körfez ülkeleri arası bazı düzensiz ticari bağlar büyüyüp 2000'lerde daha aktif gelişmeye başlamıştır. Her şeyden önce bu tür bağlar, başta tahıl olmak üzere tarım ürünlerini ve Mısır, Lübnan, Ürdün gibi ülkelerin ithal ettiği hafif-ağır endüstri alanlarını ilgilendirmiştir. Siyasi açıdan ise durum yakın zamana kadar olumsuz karakterize edilmekteydi. 15 yıl önce Ukrayna ile ilişkileri sürdüren Umman, Yemen ve Bahreyn Büyükelçilikleri Moskova'da bulunmaktaydı. Kendine SSCB'nin yasal haleflerini üstlenen Rusya Federasyonu, Ortadoğu coğrafyasında öncü konuma sahip olup Suriye krizi ve Özel Askerî Şirket "Wagner" birimlerinin kullanılması nedeniyle bölgede askerî olarak da temsil edilmekteydi. Ancak Rusya ile Ukrayna arasında çatışmanın patlak vermesinden sonra Kiev, Ortadoğu'da kendi etkisinin güçlendirilmesine ve siyasi çıkarlarının savunulmasına önemli mesai harcamıştır.

2014 SONRASI RADİKAL DEĞİŞİMLER

Değişim yolundaki ilk adımlar, 2014 yılında çoğu Arap ülkesi ve

İran'da bir dizi diplomatik personelin değiştirilmesiyle atılmıştır. Bu tür radikal kararın dikkatli bir seçim ve hazırlığa zaman gerektirdiğinden o dönemde Ukrayna Büyükelçilikleri temsilcilerinin geçimeli olarak atanması söz konusuydu. Aynı zamanda Rusya, bölgesel varlığını güçlendirip Ukrayna ve genel Batı karşıtı anlatı yaymaktaydı. Bu nedenle 2010'larda Ukrayna için rekabetin son derece zor olduğu bir dönem yaşanmıştır. Örnek olarak, BM'nin 2014 yılında düzenlediği Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne ilişkin karara sadece Kuveyt, Katar, Ürdün, Suudi Arabistan ve Türkiye lehte oy kullanırken, bölge ülkelerinin çoğu hiç oy kullanmayarak çekimser kalmıştır. 2016'da aynı sayıda ülke benzer bir karar için lehte oy kullanmış fakat artık daha çok ülke çekimser kalmış ve tek, İran karşı oylamıştır. Uzmanlara göre bu, Ortadoğu devletlerinin krizden uzaklaşma, tarafsız kalma ve çatışmaya çekilmeme arzusunun kaynaklanmaktaydı, bu sebeple çekimser oylar bile Ukrayna için zaten küçük bir zafer sayılmaktaydı.

Genelde 2014-2022 dönemi, Ortadoğu'daki Ukrayna diplomasisi için oldukça verimli bir dönemdir. O zamanda ekonomik girişimlere ek olarak öncelikli girişimler arasında; siyasi diyalogun etkinleştirilmesi, uluslararası örgütler çerçevesinde iş birliği, egemenlik ve toprak bütünlüğü konusunda karşılıklı destek ve Rusya Federasyonu'nun saldırganlığına itiraz etmekte. Moskova ise, bölgedeki jeopolitik ağırlığını göz önünde bulundurarak bazı Ortadoğu devletlerinin Ukrayna görüşünü etkileyip

Kiev ile iş birliğini önemli ölçüde engelleyen düşmanca söylemleri açıkça desteklemekteydi. Aynı zamanda Ortadoğu milletleriyle çalışma yolunda tek engel Rusya değildi. Ukrayna'nın kendisi, komşularıyla çatışma veya savaş hâlinde olan bölge ülkelerinin pozisyonuyla çelişen belirli BM kararlarına lehte oy vermemekteydi. Bu tür örnekler arasında, Ukrayna'nın Arap-İsrail ihtilafında tarafsızlık konumundan ayrılarak 2016'da İsrail yanlısı kararı desteklemesi ve ardından 2022'de reddetmesi bulunmaktadır.

“

Genelde 2014-2022 dönemi, Ortadoğu'daki Ukrayna diplomasisi için oldukça verimli bir dönemdir. O zamanda ekonomik girişimlere ek olarak öncelikli girişimler arasında; siyasi diyalogun etkinleştirilmesi, uluslararası örgütler çerçevesinde iş birliği, egemenlik ve toprak bütünlüğü konusunda karşılıklı destek ve Rusya Federasyonu'nun saldırganlığına itiraz etmekte.

”

Volodimir Zelenskiy yönetimi iktidara gelmeden önce çoğu Ortadoğu ülkesiyle ilişkiler, oldukça protokol niteliğinde olup Moskova'nın güçlü hâkimiyetiyle rekabet edememekteydi. Ancak Zelenskiy'in Cumhurbaşkanı görevinde gerçekleştirdiği ilk yurt dışı ziyareti, bölgesel iş birliğine kapı açan Türkiye Cumhuriyeti'ne yapılmıştır. Sonraki yıllarda Ukrayna Dışişleri Bakanlığınca İsrail, Ürdün, Umman, Katar ve Birleşik Arap Emir-

liği gibi ülkelere onlarca st düzeye ziyaret düzenlenip Mısır, Cezayir, Libya, Fas, Irak ve Sudan liderleriyle çevrim içi konuşmalar da gerçekleştirilmiştir. Bunlar arasında son yıllarda iş birliğine ilginin arttığı İran özellikle ne çıkmaktadır. Ukrayna'da İran siyaseti ve kültürünü inceleyen birçok analitik merkez olmasına rağmen, Ocak 2020'de Uluslararası Ukrayna Hava Yolları'na (UIA) ait sivil uçağın Tahran eyaletinde düşürülmesi, ilişkilerde dönüm noktası olup ciddi krize yol açmıştır. İran liderliğinin alenen özür dilemesine rağmen, bu olay ülkeler arasındaki mesafeyi derinleştirmiş Tahran ile Kremlin arasında daha aktif iş birliğini hızlandırmıştır. Bugün İran'ın Ukrayna işgaline verdiği açık destek ve hatta Rus Ordusu için Shahed İnsansız Hava Araçları tedarik etmesi nedeniyle iki ülke arasındaki ilişkiler her zamankinden daha çok gergindir.

“

Rus saldırganlığını kınayan ve askerlerin Ukrayna topraklarından çekilmesi ağnsında bulunan iki BM kararı, önemli diplomatik zafere de işaret etmiştir. Kısacası, 2 Mart 2022'de karşı oy kullanan Ortadoğu lkeleri arasında sadece Kremlin'in devlet uydusu Suriye vardı; İran, Irak, Cezayir ve Sudan gibi ülkeler çekimser oy kullanmıştır. 23 şubat 2023'te işgalin yıl dönümüne adanan benzer karar için yapılan oylamada ise Irak lehte oy kullanmıştır.

”

şUBAT SAVAşININ ETKİSİ

Nihayet, 24 şubat 2022 tarihli Rusya'nın Ukrayna'ya karşı düzenlediği geniş çaplı işgal, devletin Ortadoğu'daki potansiyel uluslararası ortaklarıyla ilişkisini temelden olumlu yönde değiştirmiştir. Ukrayna'nın bu bölgede farkındalığının son derece yetersiz olduğunu ve Rus propagandasının hızlı ilerlediğini fark eden dışişleri bakanlığı, bölgesel ülkelerle temasların kurulmasını yoğunlaştırmıştır. Sonuç olarak, cumhurbaşkanı ve ilgili bakanlıkların temsilcileri, Ortadoğu meslektaşlarıyla rekor sayıda telefon görüşmesi yapıp savaş yılı boyunca Antalya Diplomasi Forumu gibi çeşitli platformlarda Arap ve Afrikalı ortaklarla onlarca uluslararası istişare yapmışlardı. Rus saldırganlığını kınayan ve askerlerin Ukrayna topraklarından çekilmesi ağrsında bulunan iki BM kararı, önemli diplomatik zafere de işaret etmiştir. Kısacası, 2 Mart 2022'de karşı oy kullanan Ortadoğu lkeleri arasında sadece Kremlin'in devlet uydusu Suriye vardı; İran, Irak, Cezayir ve Sudan gibi ülkeler çekimser oy kullanmıştır. 23 şubat 2023'te işgalin yıl dönümüne adanan benzer karar için yapılan oylamada ise Irak lehte oy kullanmıştır.

En önemli gelişmelerden bahsedilirken, 26 şubat'ta Suudi Arabistan Dışişleri Bakanlığı Başkanı Prens Faysal bin Farhan el-Suud tarihte ilk kez Ukrayna'da resm ziyarette bulunması unutulmalıdır. Ziyaret sırasında Prens, 400 milyon dolarlık askerî yardım yapılacağını duyurmuştur. Arap diplomasisinde böyle bir jest, Kiev ile Riyad arasındaki ilişkilerin yeni

bir düzeye ulaştığını göstermektedir. Hatta bazı uzmanlar, Türkiye'de depremler krizinin yaşandığı ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın mevcut i problemlerle uğraştığı süreçte Rusya ile Ukrayna arasındaki mzakarelerde Kral Selman el-Suud'un olası arabulucu rolünü konuşmaya başlamışlardır. Alman analist Mihaylo Yakubovskiy'a göre, Ukrayna Silahlı Kuvvetlerinin askerî başarıları sayesinde Ortadoğu siyasi elitinin bu çatışmadaki sempatisi giderek Ukrayna'ya doğru kaymaktadır ve bugün Ukrayna diplomasisinin amaçladığı tam budur.

Son girişim, Ukrayna Dışişleri Bakanı Dmitro Kuleba'nın İran, Irak, Cezayir, Lübnan, Umman ve Sudan dâhil bir dizi ülkede büyükelçi görevi için açık bir rekabet düzenlemesi fikriydi. Bu tür görevlere genellikle çok deneyimli ve yüksek nitelikli diplomatlar atandığından yeni fikir, Ukrayna tarihinde benzeri görülmemiş bir durumdur. Bu sefer yarışma açıktır ve böylece herhangi bir Ukrayna vatandaşı zgrce başvuruda bulunup belirli bir ülke ile ilişkilerin geliştirilmesine yönelik kendi planını teklif edebilecekti. Söz konusu olan görevler için diplomatik iş deneyimi veya özel eğitim şartı aranmamakta; yaratıcı, yetenekli, Ukrayna'nın zaferine inanan ve genç adaylar tercih edilmektedir. Ayrıca adaylar bakanın bizzat değerlendireceği ve özel tercihin kadınlara verileceği ifade edilmiştir. Sonuç olarak bu adım, Ortadoğu başta olmak üzere Ukrayna'nın imajını temelden değiştirmek için tasarlanmıştır ve onun sonuçları muhtemelen yakın sürede Ukrayna ile bölge arasındaki ilişkilere olumlu yansiyacaktır. ■